

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Psühholoogia instituut

Anni Tamm

**LASTEAIALASTE SOTSIAALSETE VASTUOLUDE LAHENDAMISE
STRATEEGIA VALIKUT MÕJUTAVAD TEGURID**

Magistritöö

Juhendaja: Pirko Tõugu

Läbiv pealkiri: Sotsiaalne vastuolo

Tartu 2011

SISUKORD

KOKKUVÕTE	3
ABSTRACT.....	3
SISSEJUHATUS	4
Soolised erinevused	4
Anti- ja prosotsiaalsest käitumisest tulenevad erinevused.....	5
Situatsiooniliste tegurite mõju	7
Käesolev uurimus.....	9
MEETOD.....	10
Vaatlusandmed.....	10
Kasvatajate hinnang laste antisotsiaalsele käitumisele: TESC	10
Kodeerimine.....	11
TULEMUSED	14
Kirjeldav statistika ja ANOVA.....	14
<i>Sotsiaalsed vastuolud</i>	14
<i>Vastuoludes osalemine</i>	15
<i>TESC skoorid</i>	15
Multinomiaalne logistiline regressioonanalüüs	16
<i>Individuaalsete tegurite mõju</i>	16
<i>Situatsiooniliste tegurite mõju</i>	16
ARUTELU.....	20
Soolised erinevused	20
Antisotsiaalsest käitumisest tulenevad erinevused	22
Situatsiooniliste tegurite mõju	23
Järeldused ja kokkuvõte.....	24
TÄNUAVALDUSED.....	26
KASUTATUD KIRJANDUS.....	27

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli uurida laste soo, kasvatajate poolt määratud antisotsiaalse käitumise sageduse ning situatsiooniliste tegurite mõju lasteaialaste sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiatele. Vaatlusandmetel põhineva uurimuse valimis oli 69 last, kelle keskmine vanus oli 48 kuud. Vaatlusandmete kodeerimise esimeses etapis määrati sotsiaalse vastuolu tüüp, teises etapis vastuolu algataja ja kolmandas, kas lapse strateegia oli agressiivne, prosotsiaalne või vältiv. Laste antisotsiaalset käitumist hindasid nende kasvatajad TESC küsimustiku abil. Uurimuse tulemused näitasid, et soost ning antisotsiaalsest käitumisest tulenevaid erinevusi sotsiaalsete vastuolude lahendamises ei esine. Situatsioonilistest teguritest mõjutasid laste strateegiaid sotsiaalse vastuolu tüüp ja kaaslaste strateegia. Kaaslaste sugu antud uurimuses mõju ei avaldanud. Uurimuse tulemuste põhjal tuleks sekkumiste planeerimisel lisaks individuaalsetele teguritele ka situatsioonilisi faktoreid arvesse võtta.

ABSTRACT

Factors influencing kindergarteners' choice of social problem solving strategy

The aim of the present study was to investigate the influence of gender, kindergarten teachers' estimation of frequency of antisocial behaviour and situational factors on kindergarteners' social problem solving strategies. The observational study was carried out among 69 children whose mean age was 48 months. In the first stage of coding the observational data the type of social problem was determined after which the conflict initiator and whether a child used an aggressive, prosocial or passive strategy was determined. Children's antisocial behaviour was assessed by their kindergarten teachers using the TESC questionnaire. The results of the study showed that there were no gender and antisocial behaviour effects on social problem solving. Children's strategies were influenced by the type of social problem and the opponent's strategy. The opponent's gender had no effect in the present study. Based on the results of the study, in addition to individual factors, situational factors should be taken into account when planning interventions.

SISSEJUHATUS

Üheks oluliseks oskuseks, mis aitab inimesel sotsiaalsetes situatsioonides edukalt hakkama saada, on oskus lahendada sotsiaalseid vastuolusid. Sotsiaalset vastuolu võib defineerida kui situatsiooni, kus erinevate inimeste huvid vahel on konflikt. Sotsiaalse vastuolu lahendamine hõlmab probleemide märkamist, eesmärkide määramist, alternatiivsete lahenduste genereerimist, võimalike tulemuste ette kujutamist ja parima lahenduse valimist (Elias ja Tobias, 1996). Ebaefektiivne sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskus võib viia mitmete probleemideni: akadeemiliste raskuste (Wasik, Wasik ja Frank, 1993), tõrjutuse (Odom et al., 2006), depressiooni (McMurrin ja Gary, 2009) ning uimastite, alkoholi ja tubakatoodete tarvitamiseni (Jaffee ja D'Zurilla, 2003). Lisaks on Keltikangas-Järvinen (2001) leidnud, et lapsed, kes juba noorena sotsiaalsete vastuolude lahendamiseks agressiivseid strateegiaid kasutavad, hakkavad vanemaks saades neid samu strateegiaid süsteemaatilisemalt kasutama ning agressiivsust õigustama. Seega on oluline tuvastada riskirühm ning identifitseerida halvemate sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskustega lapsed võimalikult vara, nii, et kasutusele saaks võtta ennetavaid meetmeid.

Sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskusi on seostatud paljude erinevate faktoritega, kuid käesolev uurimus keskendub soole, anti- ja prosotsiaalsele käitumisele ning situatsioonilistele teguritele. Nimetatud faktorite seost vastuolude lahendamise oskusega on mitmetes varasemates uurimustes käsitletud, kuid saadud tulemused on jätkuvalt vastuolulised. Samuti on kaheldav paljude varasemate uurimuste meetodi sobivus sotsiaalsete vastuolude lahendamise uurimiseks.

Soolised erinevused

On väidetud, et tüdrukud kasutavad rohkem prosotsiaalseid ja poisid agressiivseid sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiaid (nt. Pakaslahti, Karjalainen ja Keltikangas-Järvinen, 2002; Walker, Irving ja Berthelsen, 2002). Samas ei pruugi need erinevused olla püsivad: Westlund et al. (2008) leidsid, et kui kolmeaastased tüdrukud oskasid samaealistest poistest paremini konflikte lahendada, siis nelja- kuni kuueaastaste laste puhul enam soolisi erinevusi polnud. Erinevusi poiste ja tüdrukute vahel sotsiaalsete vastuolude lahendamises pole leidnud ka Baumgartner ja Strayer (2008), Green et al. (2008) ning Rubin ja Krasnor (1983). Samuti on Mayeux ja Cillessen (2003) oma, ainult poistest koosneva valimiga uurimuses leinud, et kõige rohkem kasutasid poisid hüpoteetiliste sotsiaalsete vastuolude

lahendamisel prosotsiaalseid strateegiaid. Vältivaid ja antisotsiaalseid strateegiaid kasutati mainitud uurimuses väga vähe.

Leitud soolisi erinevusi sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskustes on püütud seletada mitmeti. Näiteks on väidetud, et eelkoolieas esinevad laste verbaalsetes võimetes soolised erinevused, mis omakorda võivad põhjustada soolisi erinevusi sotsiaalsete vastuolude lahendamises. Sageli on leitud, et eelkoolieas on tüdrukud poistest verbaalselt võimekamad (nt. Bornstein, Hahn ja Haynes, 2004). Ka Eestis läbi viidud uurimused on soolisi erinevusi verbaalsetes võimetes leidnud (Kaljumäe, 2010), samas ei ole erinevused alati olnud statistiliselt olulised (Urm, 2010). Antud erinevus poiste ja tüdrukute vahel võib mõjutada seda, kuidas nad lahendavad sotsiaalseid vastuolusid: näiteks on leitud, et kehvemate verbaalsete oskustega lapsed võivad kasutada füüsilist agressiivsust suurema tõenäosusega kui verbaalselt võimekamad lapsed (Addington ja Addington, 2000; Hanten et al., 2008; Horowitz et al., 2005).

Lisaks võib soolisi erinevusi sotsiaalsete vastuolude lahendamises tekitada poiste ja tüdrukute erinev kohtlemine. Paludes lapsel koos vanematega hüpoteetilistele probleemituatsioonidele lahendusi pakkuda, leidis Keltikangas-Järvinen (2001), et emad olid aktiivsemad kui isad ning juhendasid last rohkem. Samas on aga ka leitud, et emad juhendavad märgatavalt rohkem tütreid kui poegi (Fagot, 1998). Sellest tulenevalt võib tüdrukutel areneda parem arusaamine teiste mõtetest, kavatsustest ja tunnetest, mis on oluline efektiivse sotsiaalsete vastuolude lahendamise puhul (Hu, Chan ja McAlonan, 2010).

Soolised erinevused võivad olla tingitud ka tüdrukute ja poiste erinevustest altruistlikus ning agressiivses käitumises. Uurimused on leidnud, et tüdrukud on altruistlikumad ja poisid agressiivsemad. Erinevalt soolistest erinevustest verbaalsetes võimetes, mis koolieas sageli kaovad, on need omadused üsna stabiilsed ja ei muutu eriti aja jooksul (Fujisawa, Kutsukake ja Hasegawa, 2008; Keltikangas-Järvinen, 2001; Persson, 2005). Seega võib olla, et sotsiaalsete vastuolude lahendamisel kasutavad poisid rohkem agressiivseid ja tüdrukud prosotsiaalseid strateegiaid; seost antisotsiaalse käitumise ning sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiate vahel uurib täpsemalt ka käesolev uurimus.

Anti- ja prosotsiaalsest käitumisest tulenevad erinevused

Lisaks soole võib lapse sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskust mõjutada tema üldine anti- ja prosotsiaalne käitumine. On väidetud, et agressiivsemad lapsed kasutavad ka vastuolude lahendamisel agressiivseid strateegiaid ning prosotsiaalselt käituvad lapsed pigem prosotsiaalseid strateegiaid (Keltikangas-Järvinen, 2001; Malik, Balda ja Punia, 2006;

Takahashi, Koseki ja Shimada, 2009). Osa uurimusi on leidnud, et seos anti- ja prosotsiaalse käitumise ning sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskuste vahel võib eksisteerida vaid teatud inimgrupi puhul. Pakaslahti ja Keltikangas-Järvinen'i (1996) uurimus näitas, et agressiivne käitumine ja agressiivsete strateegiate pakkumine olid omavahel rohkem seotud teismeeas olevate poiste puhul. Samas Green et al. (2008) leidsid, et õpetaja antud hinnang lapse antisotsiaalsele käitumisele ennustas jõuliste strateegiate pakkumist hüpoteetilistele probleemituatsioonidele hoopis tüdrukute, kuid mitte poiste puhul. Mõned uurimused seavad aga üldse kahtluse alla seose olemasolu anti- ja prosotsiaalse käitumise ning sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskuste vahel. Näiteks Pakaslahti et al. (2002) leidsid, et prosotsiaalsel käitumisel ning prosotsiaalsete strateegiate kasutamisel vastuolude lahendamisel polnud seost. Samamoodi ei ennustanud õpetajate antud hinnangud lapse anti- ja prosotsiaalsele käitumisele lapse käitumist konfliktis Baumgartner'i ja Strayer'i (2008) läbi viidud uurimuses. Baumgartner ja Strayer (2008) tõstasid seega küsimuse, kas individuaalseid erinevusi konfliktide lahendamises on üldse võimalik seletada erinevustega laste üldises sotsiaalses kompetentsuses. Uurijad märgivad, et ehk võiks individuaalseid erinevusi konfliktidega toime tulemisel vaadata pigem kui kohanemisi teatud sotsiaalse olukorraga.

Guerra ja Slaby (1989), kes uurisid madala ja kõrge agressiivsuse tasemega poiste sotsiaalsete vastuolude lahendamist, seletavad antisotsiaalse käitumise ning sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskuste vahelist seost agressiivsete laste puuduliku sotsiaalse informatsiooni töötlemisega. Agressiivsed lapsed kalduvad erinevaid situatsioone tunnetama vaenulikena, keskenduvad vaid teatud aspektidele (näiteks ainult kaaslaste teo tagajärgedele, kuid mitte kaaslaste kavatsustele) ning valivad sobimatuid ja agressiivseid eesmärke (näiteks kättemaksmine, teiste vältimine või teiste tegevuse segamine) (Akhtar ja Bradley, 1991; Guerra ja Slaby, 1989, Pakaslahti, 2000). Taolise puuduliku sotsiaalse informatsiooni töötlemise tagajärjena kalduvadki agressiivsed lapsed kasutama ebasobivaid strateegiaid.

Rubin ja Krasnor (1992) omakorda seletavad agressiivsete laste puudulikku sotsiaalse informatsiooni töötlemist muuhulgas sellega, et sobimatu sotsiaalse käitumisega lapsed on eakaaslaste poolt tõrjutud. See omakorda tähendab, et tõrjutud lapsed jäävad ilma võimalusest luua normaalseid sotsiaalseid suhteid ning normaalse sotsiaalse interaktsiooni kogemusest, mis aitavad arendada kompetentse sotsiaalse käitumise aluseks olevaid oskusi.

Samas on võimalik, et lapse agressiivsus ja agressiivsete strateegiate kasutamine sotsiaalsete vastuolude lahendamisel püsib kaaslaste positiivse sarrustuse tõttu. On leitud, et agressiivsed lasteaias olnud lapsed on sotsiaalselt domineerivad, neile pööratakse palju

tähelepanu ning eakaaslased peavad neid huvitavateks mängukaaslasteks (Fujisawa et al., 2008). Lisaks märgivad Rubin ja Krasnor (1992), et agressiivsed strateegiad on sotsiaalsete vastuolude lahendamisel enamasti efektiivsed, mis tähendab, et laps saavutab neid kasutades üldjuhul oma eesmärgi.

Lisaks eakaaslastele võivad antisotsiaalsete ja prosotsiaalsete laste vahelisi erinevusi vastuolude lahendamisel mõjutada ka vanemad. Agressiivsete laste vanemad kalduvad olema ükskõiksed; nad ei aita ega toeta oma last probleemide lahendamisel, kuid samas karistavad, kui laps probleeme tekitab ning sageli peavad teisi (näiteks õpetajaid) vastutavaks oma lapse käitumise eest (Keltikangas-Järvinen, 2001). Sotsiaalsete laste vanemad on aga üldiselt toetavamad ja juhendavad oma last sotsiaalsete vastuolude lahendamisel (Keltikangas-Järvinen, 2001).

Situatsiooniliste tegurite mõju

Sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskuste viimaste mõjuteguritena vaatleb käesolev uurimus situatsioonilisi tegureid. Täpsemalt keskendub antud uurimus kolmele situatsioonilisele faktorile: sotsiaalse vastuolu tüüp, kaaslaste sugu ja kaaslaste strateegia. Varasemad uurimused on nimetatud faktorite seost sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiatega uurides jõudnud erinevate tulemusteni. Thornberg (2006), kes esitas uurimuses osalevatele eelkooliealistele lastele hüpoteetilised konfliktsituatsioonid käpiknukkude abil, leidis, et kaaslaste strateegia mõjutas lapse strateegia valikut. Uurimusest selgus, et lapsed kasutasid keerulisemaid strateegiaid, kui kaaslane põhjendas oma tegu. Samuti leiti, et agressiivseid strateegiaid kasutati üldiselt vaid siis, kui vastane käitus agressiivselt. Sarnase tulemuseni jõudis Keltikangas-Järvinen (2001), kes leidis, et kui üldiselt kasutasid prosotsiaalselt käituvad lapsed ka sotsiaalsete vastuolude lahendamisel prosotsiaalseid ja antisotsiaalselt käituvad agressiivseid strateegiaid, siis agressiivsust esile kutsuvas situatsioonis (näiteks kaaslaste agressiivsus või narrimine) kasutasid agressiivsed ja seltskondlikud lapsed võrdselt agressiivseid strateegiaid.

Lisaks on uurimused näidanud, et kaaslaste sugu mõjutab strateegia valikut. Green et al. (2008) leidsid, et tüdrukud pakkusid hüpoteetilistele probleemituatsioonidele rohkem prosotsiaalseid strateegiaid, kui nende kaaslasteks oli tüdruk. Erinevale tulemusele jõudsid Rubin ja Krasnor (1983), kes leidsid, et tüdrukud kasutasid rohkem prosotsiaalseid strateegiaid hoopis siis, kui soovisid objekti omandada poisi käest. Poiste puhul uurijad kaaslaste soo mõju strateegia valikule ei täheldanud. Walker et al. (2002) leidsid aga, et nii poiste kui tüdrukute strateegiad olid mõjutatud kaaslaste soost. Poisid kasutasid suurema

tõenäosusega agressiivseid strateegiaid gruppi sisenemisel siis, kui grupis olid tüdrukud. Samas tüdrukud ei püüdnudki gruppi siseneda või loobusid sellest üsna kiiresti kui grupis olid poisid (Walker et al., 2002). Teatud määral seab kaaslase soo mõju strateegia valikule kahtluse alla Westlund et al.'i (2008) vaatlusmeetodit kasutanud uurimus, kus leiti, et lapsed ei otsinud peale konflikti lepitust samast soost kaaslasega sagedamini kui vastassoost kaaslasega.

Sotsiaalse vastuolu tüübi mõju on uurinud Walker et al. (2002). Nimetatud uurimus leidis, et provokatiivses situatsioonis olid kõige sagedasemateks strateegiateks autoriteedile (näiteks kasvataja või ema) ära rääkimine ja lihtne käsk (Ära tee!). Gruppi sisenemisel oli aga sagedaseks strateegiaks lihtne palve (Kas ma tohin ka mängida?).

Mitmed teooriad toovad välja situatsiooniliste tegurite ja sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiate vahelise seose. Lave (Lave, 1988; Lave ja Wenger, 1991) situatiivse õppimise teooria kohaselt sisaldavad erinevad sotsiaalsed situatsioonid erinevaid struktureerivaid ressursse, mis juhendavad last ning aitavad tal situatsioonis toime tulla. Selle teooria järgi pole lapse sotsiaalsete vastuolude lahendamise oskused seega piiratud vaid tema iseloomuga, vaid eksisteerivad situatsiooni struktureerivates ressurssides ja on edasi antud teiste inimeste, tegevuse ning keskkonna kaudu.

Lisaks situatiivse õppimise teooriale rõhutavad situatsiooni olulisust ka Crick'i ja Dodge' (1994) ning Rubin'i ja Krasnor'i (1992) sotsiaalse informatsiooni töötlemise mudelid. Crick'i ja Dodge' (1994) mudel väidab, et lapsed keskenduvad situatsioonis leiduvatele vihjetele, mida nad kodeerivad ja tõlgendavad, kuid seejuures kasutavad ka varasemast kogemusest tulenevat teadmist, et tõlgendada ja mõista sotsiaalset situatsiooni. Sarnase teooria on välja pakkunud Rubin ja Krasnor (1992), kes väidavad, et situatsioonilised tegurid mõjutavad laste sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegia valikut. Esiteks võib laste strateegia valikut mõjutada kaaslase sugu: lapsed kalduvad samast soost kaaslasega koos olles kasutama teistsuguseid strateegiaid kui vastassoost kaaslasega. Lisaks võib laste strateegia valikut mõjutada kaaslase sotsiaalne staatus, vanus ning see, kui hästi laps kaaslast tunneb. Rubin ja Krasnor (1983) märgivad aga, et kaaslase sugu ja vanus ei pruugi eelkooliealiste laste strateegia valikut oluliselt mõjutada; kaaslase omadusi hakatakse vanemaks saades strateegia valikul järjest enam arvesse võtma.

Lisaks kaaslase omadustele mõjutavad Rubin'i ja Krasnor'i (1992) mudeli kohaselt laste strateegia valikut ka keskkondlikud tegurid. Näiteks võivad olulisteks mõjuriteks olla üldine keskkond, kus viibitakse (kodu, kool), ümbritsevate inimeste hulk ning see, kui palju tähelepanu lapsele parasjagu pööratud on.

Käesolev uurimus

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on uurida soo, antisotsiaalse käitumise ja situatsiooniliste tegurite (sotsiaalse vastuolu tüüp, kaaslase sugu ning kaaslase strateegia) mõju lasteaiaste sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiatele Eesti kontekstis. Varasemalt ei ole taolisi uurimusi Eestis läbi viidud, mistõttu pole teada, kas näiteks ameerika kontekstis leitud ka eesti laste puhul kehtib.

Erinevalt enamikust varasematest uurimustest, kus on kasutatud intervjuu meetodit, kasutatakse antud uurimuses vaatlusmeetodit, et vähendada tulemuste mitmetiõlgendatavust. Rubin ja Krasnor (1992) väidavad, et intervjuu meetodiga on võimalik uurida, kuidas lapsed mõtlevad sotsiaalsetest vastuoludest, kuid vaatlusmeetod võimaldab uurida, kuidas lapsed tegelikult sotsiaalseid vastuolusid lahendavad. Väidetakse, et oskus anda hüpoteetilist vastust hüpoteetilisele dilemmale ning oskus käituda antud vastuse kohaselt on väga erinevad oskused; lapsed ei pruugi verbaalselt sõnastatud strateegiat reaalselt mitte kunagi vastuolu lahendamisel kasutada (Rubin, Krasnor, 1992). Intervjuu meetodi puuduseks võib lisaks olla sotsiaalse soovitatavuse mõju antud vastustele (Crandall, Crandall ja Katkovsky, 1965) ning mõne noorema lapse puhul ka piiratud verbaalne oskus (Morison, Moir ja Kwansa, 2000). Üldiselt annab eelnev põhjuse kahtlemiseks intervjuu meetodit kasutanud uurimuste tulemuste suhtes – on küsitav, kas nimetatud uurimuste tulemused näitavad, kuidas sotsiaalseid vastuolusid lahendatakse või kuidas nendest mõeldakse.

Varasemates alapeatükkides kirjeldatud teoreetilistele seisukohtadele ja uurimuste tulemustele toetudes püstitatakse kolm hüpoteesi:

H₁: Poisid kasutavad sotsiaalsete vastuolude lahendamisel tüdrukutest rohkem agressiivseid strateegiaid ning tüdrukud poistest rohkem prosotsiaalseid strateegiaid.

H₂: Kasvataja hinnangu kohaselt antisotsiaalsemad lapsed kasutavad sotsiaalsete vastuolude lahendamisel rohkem agressiivseid strateegiaid kui madalama antisotsiaalsusega lapsed, kes omakorda kasutavad kõrgema antisotsiaalsusega lastest rohkem prosotsiaalseid strateegiaid.

H₃: Situatsioonilised tegurid (vastuolu tüüp, kaaslase sugu ning kaaslase strateegia) mõjutavad laste sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegia valikut.

MEETOD

Uurimuses kasutati andmeid, mis olid juba kogutud Tartu lasteaedades aastatel 2007-2009.

Vaatlusandmed

Vaatlus on läbi viidud kolmes erinevas Tartu lasteaias. Kokku on valimis 69 last, kellest 33 on poisid ja 36 tüdrukud. Laste keskmine vanus on 48 kuud ($SD = 5,29$, $min = 38$ kuud, $max = 62$ kuud). Kõikide laste vanemad olid uurimuse läbiviimisest teadlikud ning andsid oma laste osalemiseks nõusoleku.

Salvestiste tegemiseks käidi lasteaias mitmel korral. Esimesel korral tutvusid uurijad lastega ning rääkisid nendega vabamängu ajal. Teisel korral võeti kaasa tehnika ning vastati laste küsimustele seoses tehnikaga. Seejärel paluti lastel valida kaks sõpra, kellega koos mängida. Vajadusel aitas kasvataja lapsel kaaslaseid valida. Laste osalemine oli vabatahtlik. Uurijad ütlesid lastele, et nad jäävad küll nendega samasse ruumi, kuid peavad tööd tegema ning nendega mängida ei saa. Vajadusel katkestati filmimine ning tuletati seda lastele meelde. Lastele kinnitati raadiosaatjad ning nad mängisid kolmekesi vabalt valitud mängu umbes 20 minuti vältel. Teised lapsed viibisid samal ajal õues või teises ruumis organiseeritud tegevuses. Ühe salvestise keskmine kestus on 15,7 minutit. Kokku on filmitud materjali umbes 8 tundi ja 15 minutit.

Kasvatajate hinnang laste antisotsiaalsele käitumisele: TESC

Lisaks vaatlusandmetele vastasid kasvatajad lapse käitumist puudutavale küsimustikule. Kasvatajatel paluti hinnata iga lapse antisotsiaalset käitumist Rohner'i (Rohner, 2005b) loodud ning T. Tulviste poolt eesti keelde tõlgitud küsimustiku TESC (*Teacher's Evaluation of Student's Conduct*) abil. Kasutatud küsimustik koosneb seitsmeteistkümnest väitest lapse käitumise kohta; näiteks: keeldub kaasa töötamast, segab tööd rühmas. Kasvatajatel paluti hinnata laste antisotsiaalset käitumist 5-pallisel skaalal, kus 5 = väga sageli ja 1 = peaaegu mitte kunagi. Miinimum skooriks on 17 (laps ei käitu antisotsiaalselt) ja maksimum skooriks 85 (laps käitub väga antisotsiaalselt).

Kodeerimine

Varasematele uurimustele tuginedes lõi töö autor vaatlusandmete analüüsimiseks kodeerimise süsteemi, mis koosneb kolmest etapist: sotsiaalse vastuolu määratlemine, sotsiaalse vastuolu algataja määramine ja sotsiaalse vastuolu lahendamise analüüs.

I etapp: Sotsiaalse vastuolu määratlemine

Sotsiaalsed vastuolud jagati kuute, laste sotsiaalse interaktsiooni käigus sageli esinevasse ning ka varasemates uurimustes (nt. Baumbartner et al., 2008; Green et al., 2008; Walker et al., 2002) kasutusel olnud kategooriasse:

- Grupi moodustamine (teise lapse/laste mängu liitumine või teise lapse mängu kutsumine)
- Objekti omandamine
- Objekti jagamine (enamasti mõne mänguasja jagamine)
- Otsuse tegemine (millist mängu mängida, mängureeglid jms.)
- Narrimine
- Vaidlemine

Sotsiaalset vastuolu defineeriti kui konflikti erinevate inimeste huvide vahel. Seega analüüsiti uurimuse raames situatsiooni, kus kaks last kaklesid mänguasja pärast (laste huvide vahel oli konflikt), kuid mitte situatsiooni, kus üks laps loovutas lahkelt oma mänguasja kaaslasele (laste huvide vahel konflikti polnud). Sama kehtis gruppi sisenemise puhul – analüüsi kaasati situatsioon, kus grupis olija ei lubanud lapsel nendega ühineda, kuid mitte olukorda, kus lapsel lubati grupiga liituda.

Analüüsi kaasati ka mängu kontekstis esinev agressiivne käitumine, et vähendada vaateleja subjektiivsust otsustamisel, kas tegemist on konfliktiga või lihtsalt laste mänguga. Uurimused on näidanud, et vaatejad ei pruugi "mängult kaklemist" päris konfliktist eristada (Schäfer ja Smith, 1996) ning "mängult kaklemine" võib areneda päris konfliktiks (Smith, 1997; Smith et al., 1992).

Analüüsi ei kaasatud olukordi, kus vastuolu esines kolme lapse vahel korruga ning polnud võimalik eristada konflikti kahte osapoolt. Samuti ei analüüsitud situatsioone, kus esinev sotsiaalne vastuolu ei kuulunud ühtegi eelnevalt mainitud kategooriasse.

II etapp: Sotsiaalse vastuolu algataja määramine

Sotsiaalse vastuolu algatajaks märgiti laps, kes tekitas situatsiooni, kus erinevate inimeste huvidel vahel on konflikt. Gruppi sisenemise puhul oli vastuolu algatajaks laps, kes ei lubanud teisel lapsel mänguga liituda või laps, kes ei nõustunud teiste mänguga liituma. Objekti omandamise puhul märgiti algatajaks laps, kes hakkas teiselt lapselt mänguasja käest ära kiskuma või laps, kes hoolimata teise lapse viisakast küsimusest ei nõustunud mänguasja talle andma või laps, kes ei nõustunud mänguasja teise lapsega jagama. Objekti jagamise puhul algatas aga vastuolu laps, kellele muutus vastumeelseks objekti jagamine teise lapsega (laps võis nimetatut väljendada verbaalselt või kaaslast eemaletõukava käitumisega). Otsuse tegemisel märgiti sotsiaalse vastuolu tekitajaks laps, kes ei nõustunud kaaslaste ettepanekuga. Vaidlemise ja narrimise puhul oli algatajaks laps, kes hakkas kaaslastele vastu vaidlema või kaaslast narrima. Algataja määramisel võeti aga arvesse ka laste kavatsusi; näiteks ei märgitud algatajaks last, kes kogemata kaaslastele haiget tegi, küll aga last, kes seda nimelt tegi.

III etapp: Sotsiaalse vastuolu lahendamise analüüs

Antud uurimuses kodeeriti mõlema sotsiaalses vastuolus osaleva lapse strateegiaid. Sotsiaalse vastuolu lahendamise strateegiad jagati kolme, üksteist välistavasse kategooriasse. Kategooriate loomisel tugineti varasematele uurimustele (nt. Baumgartner et al., 2008; Green et al., 2008; Keltikangas-Järvinen, 2001; Pakaslahti et al., 2002; Thornberg, 2006; Walker et al., 2002) ning lisaks viidi läbi esialgne andmete analüüs veendumaks, et laste strateegiaid on võimalik jagada kolme, järgnevalt kirjeldatud kategooriasse.

- Agressiivne strateegia – laps võib käituda verbaalset (narrimine, solvamine) ja/või füüsiliselt agressiivselt (löömine, tõukamine). Lapsel on sõjakas hoiak, pealesuruv käitumine ja püüd oma tahtmist läbi suruda.
- Prosotsiaalne strateegia – laps on empaatiline, hooliv, abi pakkuv ja/või kooperatiivne. Laps seisab oma vajaduste eest, kuid samas ei kahjusta teise vajadusi; arvestab nii iseenda kui ka teistega; põhjendab oma käitumist, soove.
- Vältiv strateegia – laps annab kaaslaste tahtmisele lihtsalt järele, leppides viimase otsusega ja/või eemale kõndides ja/või kaaslaste öeldust/tehtust mitte välja tehes. Lapse käitumist võib iseloomustada kartlikkus ja tasasus või võib selle eesmärgiks olla lihtsalt konflikti vältimine.

Situatsioonides, kus lapsed strateegiat muutsid, märgiti üles viimasena kasutusel olnud strateegia ehk see, millega vastuolu lahendati. Vastuolu loeti lõppenuks, kui vähemalt üks osapooltest eemale kõndis või pooleli jäänud või uue tegevusega tegelema hakkas. Narrimise ja vaidlemise puhul lõppes konflikt siis, kui kumbki osapool enam teisele vastu ei vaielnud või teda norinud. Vastuolu kodeerimine lõppes selle kestuse üles märkimisega.

Analüüsi reliaablus

Töö autor kodeeris 100% andmetest. Teine kodeerija kodeeris etteantud kodeerimise süsteemi järgi 30% kogu materjalist. Kodeerijate vahelist reliaablust hinnati iga kodeerimise etapi juures eraldi Coheni kappaga. Vastuolu märkamisel oli kodeerijate vaheline reliaablus mõõdukas ($k = 0,57$), kuid vastuolu tüübi ($k = 0,64$), algataja ($k = 0,76$) ja strateegiate määramisel ($k = 0,71$) kõrge.

TULEMUSED

Andmeid analüüsiti programmiga SPSS 15.0. Esmalt viidi läbi kirjeldav ja dispersioonanalüüs ning seejärel multinominaalne logistiline regressioonanalüüs hüpoteeside kontrollimiseks.

Kirjeldav statistika ja ANOVA

Sotsiaalsed vastuolud

Kokku oli vastuolusid 195. Kõige sagedasemad vastuolu tüübid olid objekti jagamine ja vaidlemine, mis kumbki moodustasid 23% kõikidest vastuoludest ning otsustamine (22%). Kõige harvem esinenud vastuolu tüüp oli grupi moodustamine (5%). Keskmise vastuolude arv ühes grupis oli 10,25 ($SD = 4,63$, $min = 1$, $max = 19$). Võrreldes vastuolude arvu poiste, tüdrukute ja segagruppides, ilmnes statistiliselt oluline erinevus [$F(2, 192) = 34,94$, $p < 0,001$]. Tukey *post hoc* test näitas, et kõik kolm grupi tüüpi erinesid üksteisest vastuolude arvu poolest statistiliselt olulisel määral. Kõige rohkem vastuolusid esines tüdrukute gruppides ($M = 12,64$, $SD = 4,48$) ja kõige vähem segagruppides ($M = 6,83$, $SD = 3,61$). Poiste gruppides oli keskmiselt 9,88 ($SD = 3,51$) vastuolu.

Keskmiselt kestis üks vastuolu 11,44 sekundit ($SD = 24,0$, $min = 1s$, $max = 297s$). Kirjeldav statistika sotsiaalsete vastuolude kestuse kohta on esitatud tabelis 1. Võrreldes erinevate vastuolu tüüpide kestust, ilmnes statistiliselt oluline erinevus, mida normaaljaotuse eelduste rikutuse tõttu annab edasi Welchi F-statistik: $F(5; 57,74) = 3,41$, $p = 0,009$. Ajaliselt olid kõige pikemad narrimised ($M = 26,38s$, $SD = 57,78$) ja kõige lühemad objekti omandamised ($M = 5,38s$, $SD = 3,64$) ning jagamised ($M = 7,41s$, $SD = 9,74$). Tukey *post hoc* test näitas, et statistiliselt olulisel määral erinesidki just narrimiste kestused objekti omandamise ja objekti jagamise kestustest. Vastuolude kestus ei erinenud oluliselt poiste, tüdrukute ja segagruppides.

Tabel 1: Kirjeldav statistika sotsiaalsete vastuolude kestuse kohta

	Vastuolude arv	Keskmine kestus sekundites (SD)
Grupi moodustamine	10	9,10 (7,65)
Objekti omandamine	29	5,38 (3,64)*
Objekti jagamine	44	7,41 (9,74)*
Otsustamine	42	10,86 (12,74)
Narrimine	26	26,38 (57,78)
Vaidlemine	44	11,73 (14,48)
Kõik kokku	195	11,44 (24,0)

*statistiliselt oluliselt erinev kestus narrimiste kestusest nivool $p < 0,01$

Vastuoludes osalemine

90 protsenti lastest osales vastuoludes. Soolisi erinevusi selles osas, kes osales vastuoludes, ei esinenud.

Iga lapse kohta arvutati ka vastuolude sagedus, jagades last kokku filmitud aja vastuoludes osalemise arvuga (tabel 2). Laste keskmine vastuolude sagedus oli 6,6 ($SD = 6,38$, $min = 1,10$, $max = 35,60$), mis tähendab, et keskmiselt osales laps vastuolus iga 6,6 minuti tagant. Vastuolude sageduses ei esinenud soolisi ega ka vanuselisi erinevusi.

Tabel 2: Kirjeldav statistika individuaalsete faktorite kohta

	Poisid	Tüdrukud	Kokku
Vanus	48,52	49,14	48,84
Vastuolude sagedus	7,18	6,01	6,60
TESC	35,85*	24,61*	29,99

* statistiliselt oluline erinevus nivool $p < 0,01$

TESC skoorid

Esmalt kontrolliti TESC küsimustiku reliaablust, mis osutus väga kõrgeks: Cronbachi $\alpha = 0,98$. Laste keskmised TESC küsimustiku skoorid on ära toodud tabelis 2. Laste keskmine TESC küsimustiku skoor oli 29,99 ($SD = 17,33$, $min = 17$, $max = 81$). Võrreldes poiste ja tüdrukute TESC küsimustiku skoores, ilmnes statistiliselt oluline erinevus, mida normaaljaotuse eelduste rikutuse tõttu annab edasi Welchi F-statistik: $F(1; 55,85) = 7,73$, $p = 0,007$. Poiste keskmine TESC küsimustiku skoor oli 35,85 ($SD = 19,43$) ning tüdrukutel 24,61 ($SD = 13,26$).

Korreleerides laste TESC küsimustiku skoori vastuolude sagedusega, statistiliselt olulist seost ei leitud. Samuti ei olnud seost lapse TESC skoori ja tema vanuse vahel. Kui vaadelda TESC küsimustiku skoori nendel lastel, kes osalesid vastuoludes ja kes ei osalenud üheski vastuolus, ilmnes statistiliselt oluline erinevus. Normaaljaotuse eelduste rikutuse tõttu näitab nimetatud erinevust Welchi F-statistik: $F(1; 52,29) = 13,17$, $p = 0,001$. Vastuoludes osalenud laste TESC küsimustiku keskmine skoor ($M = 30,95$, $SD = 18,0$) oli kõrgem vastuoludes mitte osalenud laste keskmisest skoorist ($M = 21,43$, $SD = 3,41$). Siinkohal tuleb aga nendesse erinevustesse suhtuda ettevaatlikult; vastuoludes osalenute arv oli 62, kuid vastuoludes mitte osalenute arv kõigest 7.

Multinomiaalne logistiline regressioonanalüüs

Individuaalsete tegurite mõju

Selleks, et uurida individuaalsete tegurite (sugu, antisotsiaalne käitumine ja vanus) mõju sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiatele, määrati esmalt laste põhistrateegia (lapse poolt kõige sagedamini kasutatav strateegia). Analüüsist jäeti välja 23% lastest ($N = 16$), kes ei osalenud üheski vastuolus või kellel puudus põhistrateegia (kasutasid erinevaid strateegiaid võrdsel määral). Individuaalsete tegurite mõju lapse põhistrateegiale uuriti seega 53st lapsest koosneva valimiga. Ligi pooltel lastest (49%) oli põhistrateegiaks prosotsiaalne strateegia, 38 protsendil oli selleks agressiivne ning 13 protsendil vältiv strateegia. Uurimaks individuaalsete tegurite mõju lapse põhistrateegiale viidi läbi multinomiaalne logistiline regressioonanalüüs, kus sõltuvaks tunnuseks määrati lapse põhistrateegia. Lisaks lapse soole ja antisotsiaalsele käitumisele kontrolliti ka vanuse mõju lapse vastuolu lahendamise strateegia valikule. Analüüsil ilmnas, et lapse sugu, kasvataja hinnang tema antisotsiaalsele käitumisele ja lapse vanus ei mõjutanud lapse põhistrateegiat.

Situatsiooniliste tegurite mõju

Situatsiooniliste tegurite mõju lapse vastuolu lahendamise strateegiale (ehk viimasele kasutusel olnud strateegiale) uuriti multinomiaalse logistilise regressioonanalüüsiga ning seda kahel korral: esimesel korral oli sõltuvaks tunnuseks vastuolu algataja strateegia ning teisel korral teise vastuolus osaleva lapse strateegia. Mudelite sobivuse parandamiseks jäeti analüüsist välja situatsioonid, kus vastuolu algataja kasutas vältivat strateegiat ($N = 6$).

Selleks, et uurida situatsiooniliste tegurite mõju vastuolu algataja viimasena kasutusel olnud strateegiale, valiti võrdlusgrupiks agressiivne strateegia, mida vastuolu algatajad kasutasid kõige sagedamini (64% vastuoludest). Mudelisse kaasati alljärgnevad muutujad: vastuolu tüüp, kaaslase sugu ja kaaslase strateegia. Vastuolu algataja strateegiat mõjutasid statistiliselt olulisel määral vaid teatud vastuolu tüübid ning kaaslase strateegia (tabel 3). Regressioonikordajad, mis näitavad, et vastuolu algatajad eelistasid vastuolude lahendamisel prosotsiaalset strateegiat agressiivsele olid objekti omandamise ($B = -1,274, p = 0,023$), objekti jagamise ($B = -1,472, p = 0,004$) ja narrimise ($B = -1,967, p = 0,002$) korral madalamad kui vaidlemise puhul. Teiste sõnadega suurenes objekti omandamise, objekti jagamise ja narrimise korral tõenäosus, et vastuolu algataja kasutab pigem agressiivset kui prosotsiaalset strateegiat vastuolu lahendamiseks. Kaaslase prosotsiaalsele strateegiale vastav regressioonikordaja, mis näitab, et vastuolu algatajad eelistasid prosotsiaalset strateegiat agressiivsele oli võrreldes kaaslase vältiva strateegiaga 1,187 ühikut suurem. Seega suurenes

prosotsiaalse strateegia kasutamise tõenäosus võrreldes agressiivsega siis, kui kaaslane kasutas prosotsiaalset strateegiat ($B = 1,187, p = 0,003$). Algataja strateegia valikut ei mõjutanud vastuolu tüüpidest grupi moodustamine ja otsustamine, kaaslane sugu ning kaaslane strateegiatest agressiivne strateegia. Saadud mudeli headust näitab Pearsoni hii-ruut statistik: $\chi^2 = 58,05$, vabadusastmete arv = 41, $p = 0,041$.

Tabel 3: Situatsiooniliste tegurite mõju vastuolu algataja strateegiale

Algataja strateegia	B	SE	Wald	df	p	Exp(B)	95% usaldusvahemik	
							Exp(B) jaoks	alumine ülemine
Prosotsiaalne vs agressiivne								
Ob. omandamine	-1,274	,560	5,163	1	,023	,280	,093	,839
Ob. jagamine	-1,472	,515	8,161	1	,004	,230	,084	,630
Narrimine	-1,967	,648	9,209	1	,002	,140	,039	,498
Vaidlemine	0(a)	.	.	0
Kaaslane pro	1,187	,400	8,804	1	,003	3,276	1,496	7,174
Kaaslane vältiv	0(a)	.	.	0

a – baastase, mille suhtes teisi tasemeid võrreldakse; SE – standardviga; df – vabadusastmete arv

Määrates sõltuvaks tunnuseks teise vastuolus osaleva lapse viimasena kasutusel olnud strateegia, valiti võrdlusgrupiks prosotsiaalne strateegia, mida nimetatud lapsed kasutasid kõige sagedamini (49% vastuoludest). Prediktoriteks olid vastuolu tüüp, algataja sugu ja algataja strateegia. Sarnaselt vastuolu algataja strateegiale mõjutasid ka teise vastuolus osaleva lapse strateegiat prediktoritest vaid teatud vastuolu tüüp ning kaaslane strateegia (tabel 4). Vastuolu algataja agressiivsele strateegiale vastavad regressioonikordajad, mis näitavad, et teised vastuolus osalevad lapsed eelistasid agressiivset ($B = 1,207, p = 0,017$) ja vältivat ($B = 1,211, p = 0,003$) strateegiat prosotsiaalsele olid võrreldes algataja prosotsiaalse strateegiaga suuremad. Teiste sõnadega suurenes vastuolu algataja agressiivse strateegia korral tõenäosus, et teine vastuolus osalev laps kasutab pigem agressiivset või vältivat kui prosotsiaalset strateegiat. Vältiva strateegia kasutamise tõenäosus võrreldes prosotsiaalsega suurenes ka objekti jagamisel: regressioonikordaja, mis näitab, et teised vastuolus osalevad lapsed eelistavad vältivat strateegiat prosotsiaalsele oli objekti jagamise ($B = 1,183, p = 0,027$) korral suurem kui vaidlemise korral. Teise vastuolus osaleva lapse strateegiat ei mõjutanud vastuolu tüüpidest grupi moodustamine, objekti omandamine, otsustamine ja narrimine ning algataja sugu. Saadud mudeli headust näitab Pearsoni hii-ruut statistik: $\chi^2 = 64,64$, vabadusastmete arv = 60, $p = 0,318$.

Tabel 4: Situatsiooniliste tegurite mõju teise vastuolus osaleva lapse strateegiale

Kaaslase strateegia	B	SE	Wald	df	p	Exp(B)	95% usaldusvahemik Exp(B) jaoks	
							alumine	ülemine
Agressiivne vs prosotsiaalne								
Algataja agr	1,207	,506	5,699	1	,017	3,343	1,241	9,004
Algataja pro	0(a)	.	.	0
Vältiv vs prosotsiaalne								
Ob. jagamine	1,183	,534	4,908	1	,027	3,264	1,146	9,293
Vaidlemine	0(a)	.	.	0
Algataja agr	1,211	,402	9,067	1	,003	3,357	1,526	7,383
Algataja pro	0(a)	.	.	0

a – baastase, mille suhtes teisi tasemeid võrreldakse; SE – standardviga; df – vabadusastmete arv

Kontrollimaks võimalust, et poiste ja tüdrukute vastuolude lahendamise strateegiaid mõjutavad situatsioonilised tegurid erinevalt, tehti multinominaalne logistiline regressioonanalüüs nii algataja kui ka teise vastuolus osaleva lapse jaoks eraldi poiste ja tüdrukute puhul. Ilmnesid mõningad erinevused. Narrimisele vastavad regressioonikordajad näitavad, et poisid eelistasid nii algataja ($B = -2,153$, $p = 0,020$) kui teise vastuolus osaleva lapse ($B = 2,458$, $p = 0,018$) rollis olles suurema tõenäosusega agressiivset strateegiat prosotsiaalsele juhul, kui vastuolu tüübiks oli narrimine (tabel 5). Teisest mudelist (kus sõltuvaks tunnuseks on teise vastuolus osaleva lapse strateegia) oli vajalik mudeli sobivuse tagamiseks välja jätta grupi moodustamise ja otsustamise kategooriad.

Tabel 5: Situatsiooniliste tegurite mõju poiste strateegiale

	B	SE	Wald	df	p	Exp(B)	95% usaldusvahemik Exp(B) jaoks	
							alumine	ülemine
Algataja strateegia								
Prosotsiaalne vs agressiivne								
Narrimine	-2,153	,922	5,449	1	,020	,116	,019	,708
Vaidlemine	0(a)	.	.	0
Mudel: Pearsoni hii-ruut = 19,35, vabadusastmete arv = 16, $p = 0,251$								
Kaaslase strateegia								
Agressiivne vs prosotsiaalne								
Narrimine	2,458	1,043	5,551	1	,018	11,681	1,512	90,261
Vaidlemine	0(a)	.	.	0
Mudel: Pearsoni hii-ruut = 10,97, vabadusastmete arv = 14, $p = 0,688$								

a – baastase, mille suhtes teisi tasemeid võrreldakse; SE – standardviga; df – vabadusastmete arv

Situatsiooniliste tegurite mõju tüdrukute strateegiatele näitab tabel 6.

Regressioonikordajad, mis näitavad, et vastuolu algataja rollis olles eelistasid tüdrukud

prosotsiaalset strateegiat agressiivsele olid objekti omandamise ($B = -1,574, p = 0,037$) ja objekti jagamise ($B = -2,456, p = 0,007$) korral madalamad kui vaidlemise puhul. Teiste sõnadega suurenes tõenäosus, et objekti omandamise ning jagamise korral eelistavad vastuolu algataja rollis olles tüdrukud agressiivset strateegiat prosotsiaalsele. Olles teise vastuolu osaleva lapse rollis, mõjutas tüdrukute strateegiat kaaslase strateegia: vastuolu algataja agressiivse strateegia korral suurenes tõenäosus, et tüdrukud kasutavad pigem agressiivset ($B = 1,991, p = 0,021$) või vältivat ($B = 1,259, p = 0,025$) kui prosotsiaalset strateegiat.

Tabel 6: Situatsiooniliste tegurite mõju tüdrukute strateegiale

	B	SE	Wald	df	p	Exp(B)	95% usaldusvahemik Exp(B) jaoks	
							alumine	ülemine
Algataja strateegia								
Prosotsiaalne vs agressiivne								
Ob. omandamine	-1,574	,755	4,351	1	,037	,207	,047	,909
Ob. jagamine	-2,456	,906	7,345	1	,007	,086	,015	,507
Vaidlemine	0(a)	.	.	0
Mudel: Pearsoni hii-ruut = 22,58, vabadusastmete arv = 17, $p = 0,163$								
Kaaslase strateegia								
Agressiivne vs prosotsiaalne								
Algataja agr	1,991	,863	5,317	1	,021	7,320	1,348	39,743
Algataja pro	0(a)	.	.	0
Vältiv vs prosotsiaalne								
Algataja agr	1,259	,562	5,016	1	,025	3,522	1,170	10,601
Algataja pro	0(a)	.	.	0
Mudel: Pearsoni hii-ruut = 24,54, vabadusastmete arv = 26, $p = 0,545$								

a – baastase, mille suhtes teisi tasemeid võrreldakse; SE – standardviga; df – vabadusastmete arv

ARUTELU

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli uurida lapse soo, antisotsiaalse käitumise ja situatsiooniliste tegurite (sotsiaalse vastuolu tüüp, kaaslaste sugu ning kaaslaste strateegia) mõju lasteaiaste sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiatele. Esimene antud uurimuses püstitatud hüpotees, et poisid kasutavad sotsiaalsete vastuolude lahendamisel tüdrukutest rohkem agressiivseid strateegiaid ja tüdrukud poistest rohkem prosotsiaalseid strateegiaid, ei leidnud kinnitust. Samuti ei leidnud kinnitust teine hüpotees, et kasvataja hinnangu järgi antisotsiaalsemad lapsed kasutavad sotsiaalsete vastuolude lahendamisel rohkem agressiivseid strateegiaid kui madalama antisotsiaalsusega lapsed, kes omakorda kasutavad rohkem prosotsiaalseid strateegiaid. Osalist kinnitust leidis aga kolmas püstitatud hüpotees: teatud situatsioonilised tegurid mõjutavad laste sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegia valikut.

Soolised erinevused

Antud uurimuses ei esinenud soolisi erinevusi sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiates, mis viitab sellele, et poisid ja tüdrukud lahendavad sotsiaalseid vastuolusid sarnaselt. Sama on leidnud ka mitmed varasemad uurimused (Baumgartner ja Strayer, 2008; Green et al., 2008; Mayeux ja Cillessen, 2003; Rubin ja Krasnor, 1983; Westlund et al., 2008). Need tulemused seavad kahtluse alla sissejuhatuses välja toodud teoreetilised seisukohad, mille järgi teatud faktorid põhjustavad soolisi erinevusi vastuolude lahendamises. Näiteks on väidetud, et nimetatud erinevused on tingitud poiste ja tüdrukute vahelistest erinevustest altruistlikus ja agressiivses käitumises: poisid on agressiivsemad ja kasutavad rohkem agressiivseid strateegiaid ning tüdrukud on altruistlikumad ja kasutavad rohkem prosotsiaalseid strateegiaid. Käesoleva uurimuse tulemused näitasid aga, et poisid said antisotsiaalsust hindaval küsimustikul tüdrukutest küll kõrgemaid skoori, kuid ka nende keskmine skoor oli siiski üsna madal. Seega ei saa vähemalt antud uurimuse tulemustele tuginedes väita, et poisid oleksid väga agressiivsed. Samuti ei toeta antud uurimuse tulemused ideed, et antisotsiaalsus on seotud sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiatega. Pikemalt analüüsitakse anti- ja prosotsiaalse käitumise seost sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiatega vastava alapealkirja all.

Varasemates uurimustes leitud soolisi erinevusi sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiates on seletatud ka sellega, et vanemad kohtlevad poisse ja tüdrukuid erinevalt. Näiteks on leitud, et tüdrukuid juhendatakse vastuolude lahendamisel rohkem kui poisse

(Fagot, 1998). Võib olla, et poiste ja tüdrukute erineva kohtlemise tagajärjed ei avaldu veel lasteaias, vaid alles koolilaste seas. Seda toetab näiteks Pakaslahti et al.'i (2002) uurimus, mille valim koosnes 14- ja 17-aastastest soome lastest ning mis leidis, et sotsiaalsete vastuolude lahendamises esinevad soolised erinevused. Samas on võimalik, et Eestis ei kohtle vanemad oma tütreid ja poegi nii erinevalt, et see viiks sooliste erinevuste tekkeni vastuolude lahendamises. Tulviste ja Ahtonen (2007) on näiteks leidnud, et eesti vanemate kasvatusväärtused ei erine poiste ja tüdrukute puhul. Kuna kasvatusväärtused mõjutavad seda, kuidas vanemad oma lapsi kohtlevad, toetavad Tulviste ja Ahtonen'i (2007) uurimuse tulemused eelnevalt väidetut, et Eestis ei käituta poiste ja tüdrukutega erinevalt.

Veel on soolisi erinevusi sotsiaalsete vastuolude lahendamises seostatud poiste ja tüdrukute vaheliste erinevustega verbaalsetes võimetes. Uurimused on leidnud, et eelkoolieas on tüdrukud poistest verbaalselt võimekamad (Bornstein, Hahn ja Haynes, 2004) ning kasutavad seega vähem füüsilist agressiivsust kui poisid. Nagu ka vanemapoolse kohtlemise osas, on võimalik, et eesti laste puhul pole selliseid erinevusi, millest tuleneksid soolised erinevused vastuolude lahendamises. Ka Urm (2010) arutles oma eesti lastega läbi viidud uurimuses, kas soolised erinevused verbaalsetes võimetes on üldse nii suured, et nende alusel saaks rääkida poiste ja tüdrukute erinevast võimekusest. Samas võib olla, et need erinevused eksisteerivad vaid väga väikeste laste puhul. Seda toetab taaskord Urm'i (2010) uurimus, mis leidis, et 17 kuni 19 kuu vanuste laste puhul olid soolised erinevused verbaalsetes võimetes suuremad kui 23 kuni 25 kuu vanuste laste puhul. Lisaks on Westlund et al. (2008) leidnud, et soolised erinevused sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiates esinevad küll kolmeaastaste, kuid mitte nelja- kuni kuueaastaste laste seas. Enamus käesoleva uurimuse valimisse kuulunud lastest olid nelja-aastased. Võib olla, et selles vanuses laste puhul soolisi erinevusi verbaalsetes oskustes enam ei esine ning sellest tulenevalt pole ka poiste ja tüdrukute vahelisi erinevusi sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiates.

Võib aga ka olla, et individuaalsete tegurite mõju laste vastuolude lahendamise strateegiatele ei tulnud antud uurimuses esile väikese valimi tõttu. Vastuolude kestus ning sagedus ei erinenud samuti poiste ja tüdrukute puhul, kuid teatud soolisi erinevusi (vastuolude arv tüdrukute, poiste ja segagruppides ning situatsiooniliste tegurite mõju poistele ja tüdrukutele) käesolevas uurimuses siiski leiti. On võimalik, et neid esineb ka vastuolude lahendamise strateegiates, kuid need tuleksid esile suurema valimi puhul.

Antisotsiaalsest käitumisest tulenevad erinevused

Käesolev uurimus ei leidnud seost kasvataja poolt määratud antisotsiaalse käitumise ning sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiate vahel. Antud uurimuse tulemustele toetudes ei saa seega väita, et antisotsiaalselt käituvad lapsed lahendavad ka sotsiaalseid vastuolusid agressiivselt. Baumgartner ja Strayer (2008), kelle valim koosnes ka 3- kuni 5-aastastest lastest ning kes hindasid nii laste anti- kui prosotsiaalset käitumist, ei leidnud samuti, et need oleksid seotud vastuolude lahendamise strateegiatega. Võib järeldada, et mainitud seost ei eksisteerigi või ei esine seda lasteaiaaeglaste puhul. Uurimused, mille käigus antud seos on leitud, on läbi viidud kooliealiste lastega. Keltikangas-Järvinen (2001), kelle longituudses uurimuses osalesid kooliealised lapsed, leidis, et erinevus sotsiaalsete vastuolude lahendamisel antisotsiaalselt ja prosotsiaalselt käituvate laste vahel muutus laste vanemaks saades järjest selgemaks. Nii nagu sooliste erinevustegi puhul, võib olla, et teatud sissejuhatuses kirjeldatud tegurid (näiteks antisotsiaalselt käituvate laste tõrjutus ja puudulik vanemapoolne juhendamine) hakkavad laste vastuolude lahendamise oskustele mõju avaldama alles koolieas.

Samas ei pruugi kõiki kirjeldatud tegureid lasteaialaste puhul esinedagi. On väidetud, et agressiivsed lapsed on kaaslaste poolt tõrjutud ning seega on neil vähem võimalusi oma sotsiaalseid oskusi arendada (Rubin ja Krasnor, 1992). Nagu ka sissejuhatuses mainitud, ei pruugi see lasteaialaste puhul siiski nii olla. Lasteaiaas võivad agressiivsed lapsed olla domineerivad ning kaaslaste seas pigem populaarsed kui tõrjutud. Seega arendavad ka nemad teiste lastega suheldes oma sotsiaalseid oskusi ning ei pruugi vastuolude lahendamisel vaid agressiivseid strateegiaid kasutada.

Alternatiivne seletus käesoleva uurimuse tulemustele, et antisotsiaalne käitumine pole seotud vastuolude lahendamise strateegiatega, tuleb Keltikangas-Järvinen'i (2001) uurimusest. Nimelt, tuginedes oma uurimuse tulemustele, väitis Keltikangas-Järvinen (2001), et mitte antisotsiaalne käitumine ei vii agressiivsete strateegiatega kasutamiseni, vaid kehvad vastuolude lahendamise oskused tekitavad antisotsiaalsust.

Vastuolu käesoleva ja mõne varasema uurimuse tulemuste vahel võib olla tingitud ka erinevate antisotsiaalset käitumist hindavate küsimustike kasutamisest. Samuti võib uurimuste tulemusi mõjutada see, kes lapse antisotsiaalsust on hinnanud ning millist meetodit on kasutatud laste sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiatega uurimiseks. Mõne uurimuse meetodi ning seega ka tulemuste üldistatavus igapäevaeluliste situatsioonidele on kaheldav. Erinevate intervjuumeetoditega läbi viidud uurimuste puhul (nt. Keltikangas-Järvinen, 2001; Malik et al., 2006) jääb küsitavaks, kas laps ka reaalses olukorras nii käituks

nagu ta kirjeldab. Erinevate uurimuste tulemuste võrdlemiseks ning anti- ja prosotsiaalse käitumise ja vastuolude lahendamise strateegiate vahelise seose kindlaks tegemiseks oleks oluline, et uurimuste meetodid oleksid sarnased ja usaldusväärsed. Antud uurimuse tulemuste usaldusväärsust suurendab vaatlusmeetodi kasutamine ning kõrge antisotsiaalsust hindava küsimustiku reliaablus. Samas oleks küsimustik võinud sisaldada ka prosotsiaalset käitumist kirjeldavaid väiteid, mis oleks võimaldanud uurida seost prosotsiaalse käitumise ja sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiate vahel.

Situatsiooniliste tegurite mõju

Käesolev uurimus keskendus kolmele situatsioonilisele faktorile: sotsiaalse vastuolu tüüp, kaaslaste strateegia ja kaaslaste sugu. Kõikide tegurite mõju uuriti eraldi vastuolu algatajate, teise vastuolus osaleva lapse, poiste ja tüdrukute puhul. Uurimuse tulemused näitasid, et igat gruppi mõjutasid teatud situatsioonilised tegurid. Seega on käesoleva uurimuse tulemused kooskõlas Lave situatiivse õppimise teooria (Lave, 1988; Lave ja Wenger, 1991) ja Crick ja Dodge sotsiaalse informatsiooni töötlemise mudeliga (Crick ja Dodge, 1994). Mõlemad teooriad väidavad, et sotsiaalseid vastuolusid lahendades keskenduvad lapsed situatsioonis olevatele vihjetele. Nagu näitasid antud uurimuse tulemused ja väidab situatiivse õppimise teooria, ei sõltu vastuolude lahendamise oskused ainult lapse omadustest, vaid ka teistest inimestest, tegevusest ja keskkonnast. Sotsiaalse vastuolu tüübil oli käesolevas uurimuses mõju nii vastuolu algataja, teise vastuolus osaleva lapse, poiste kui ka tüdrukute strateegiatele. Vastuolu algatajad kasutasid pigem agressiivset kui prosotsiaalset strateegiat objekti omandades või jagades ning narrimisel. Teised vastuolus osalevad lapsed eelistasid vältivat strateegiat prosotsiaalsele objekti jagamisel. Poisid kasutasid nii algataja kui teise vastuolus osaleva lapse rollis olles pigem agressiivset kui prosotsiaalset strateegiat juhul, kui vastuolu tüübiks oli narrimine. Tüdrukud eelistasid vastuolu algataja rollis olles agressiivset strateegiat prosotsiaalsele objekti omandades või objekti jagades.

Käesoleva uurimuse tulemuste järgi võtavad lapsed sotsiaalsete vastuolude lahendamisel arvesse ka kaaslaste strateegiat. Vastuolu algatajad eelistasid prosotsiaalset strateegiat agressiivsele siis, kui nende kaaslane prosotsiaalset strateegiat kasutas. Teised vastuolus osalevad lapsed kasutasid pigem agressiivset või vältivat kui prosotsiaalset strateegiat vastuolu algataja agressiivse strateegia korral. Olles teise vastuolus osaleva lapse rollis, kasutasid tüdrukud pigem agressiivset või vältivat kui prosotsiaalset strateegiat juhul, kui vastuolu algataja kasutas agressiivset strateegiat.

Erinevalt sotsiaalse vastuolu tüübist ja kaaslaste strateegiast kaaslaste sugu antud uurimuses lapse vastuolu lahendamise strateegiat ei mõjutanud. Rubin ja Krasnor (1992) on aga väitnud, et eelkooliealised ei pruugi kaaslaste omadused veel mõjutada. Kaaslaste sugu, sotsiaalset staatust ning vanust hakatakse alles vanemaks saades sotsiaalsete vastuolude lahendamisel arvesse võtma.

Varasemalt pole situatsioonilisi tegureid vaatlusmeetodiga palju uuritud. Intervjuud ja küsimustikud ei pruugi selleks aga sobilikud olla, sest eelkooliealistel lastel võib olla raske kirjeldatud situatsioonilisi tegureid ette kujutada ning neid vastates arvesse võtta. Seetõttu võivad intervjuud või küsimustikku kasutanud uurimuste tulemused erineda vaatlusmeetodit kasutanud uurimuste tulemustest. Seda tõendab Laursen et al.'i (2001) metaanalüüs, kuhu kaasati uurimused, mis keskendusid vanusest tulenevatele muutustele sotsiaalsete vastuolude lahendamises. Uurijad leidsid, et vaatlusmeetodit kasutanud uurimused näitasid, et kõige sagedamini kasutatakse jõulisi strateegiaid, kuid intervjuud ja küsimustikku kasutanud uurimused, et sagedaseks strateegiaks on hoopis läbirääkimine. Seda toetab omakorda käesoleva ja Walker et al.'i (2002) uurimuse, kus kasutati intervjuu meetodit, tulemuste võrdlus. Kui antud uurimuses ilmses, et provokatiivses situatsioonis (vaidlemine, narrimine) eelistati agressiivset strateegiat, siis Walker et al. (2002) leidsid, et sagedaseks strateegiaks samas situatsioonis oli hoopis lihtne käsk, mis uurijate sõnul agressiivsete strateegiate alla ei kuulu. On võimalik, et intervjuudel ja küsimustikes antud vastused on mõjutatud sotsiaalsest soovitatavusest: lapsed vastavad nii nagu nad arvavad, et oleks sobilik käituda. Ka antud uurimuses olid lapsed üsna teadlikud sellest, et neid filmitakse, kuid konfliktide ajal keskendusid nad nende lahendamisele, mitte neid filmivale kaamerale ja ei tundunud oma käitumist tavalisest rohkem kontrollivat.

Järeldused ja kokkuvõte

Käesoleva uurimuse peamiseks tugevuseks on vaatlusmeetodi kasutamine. Uurimuses osalenud lapsed viibisid loomulikus keskkonnas, kus nad said ise valida mängukaaslasi ja tegevusi ning lahendasid reaalseid vastuolusid. Nagu ka eelnevalt mainitud, on intervjuud ja küsimustikku kasutanud uurimuste tulemused mitmeti tõlgendatavad. Lastel võib olla situatsioonilisi tegureid raske ette kujutada ning nad ei pruugi antud vastuse kohaselt tegelikult käituda. Lisaks võivad intervjuul või küsimustikus antud vastused olla mõjutatud sotsiaalsest soovitatavusest.

Intervjuu ja küsimustikuga on aga võimalik saada kõikidelt lastelt vastused samade sotsiaalsete situatsioonide kohta. Antud uurimuses oli situatsiooniliste tegurite mõju uurides

jaotumine erinevatesse kategooriatesse väga ebaühtlane, mistõttu oli vajalik kategooriaid liita või hoopis analüüsist välja jätta. Samuti ei võimaldanud vaatlusmeetod saada andmeid kõikide laste sotsiaalsete vastuolude lahendamise strateegiate kohta, sest mõned lapsed lihtsalt ei osalenud ajal, mil neid filmiti, üheski vastuolus. Käesolevas uurimuses oleks võinud olla ka suurem valim ning parem lapse põhistrateegia välja selgitamise meetod. Mitu kahte või kolme strateegiat võrdsel arvul kordadel kasutanud last jäi analüüsist välja. Lisaks, olgugi, et selliseid juhtumeid oli väga vähe, määrati mõne lapse põhistrateegia vaid ühe vastuolu lahendamise põhjal. Määratud strateegia ei pruugi aga tegelikult lapse poolt kõige sagedamini kasutatav olla.

Eelnevalt mainitud puudustest hoolimata aitavad antud uurimuse tulemused paremini mõista laste sotsiaalsete vastuolude lahendamist ning planeerida tulemuslikumaid sekkumisi sotsiaalsete oskuste õpetamiseks. Uurimuse tulemused näitasid, et sotsiaalsete vastuolude lahendamisel ei esine soost ega antisotsiaalsest käitumisest tulenevaid erinevusi. Laste vastuolude lahendamise strateegiaid mõjutavad aga situatsioonilistest teguritest sotsiaalse vastuolu tüüp ning kaaslase strateegia. Toetudes nendele tulemustele, tuleks sekkumiste kavandamisel lisaks individuaalsetele teguritele ka situatsioonilisi faktoreid arvesse võtta. Kuna tulemused näitasid, et lapsi mõjutab kaaslase strateegia, võiks vastuolude lahendamise oskusi õpetada näiteks kogu lasteaiarühmale, mitte valida sealt vaid üksikuid lapsi ning märgistada neid kui halbade sotsiaalsete oskustega lapsi. Samuti võiks näiteks rollimängude abil õpetada lastele, kuidas lahendada erinevat tüüpi sotsiaalseid vastuolusid. Ka Crick ja Dodge (1994) sotsiaalse informatsiooni töötlemise teooria ütleb, et lapsed kasutavad varasemast kogemusest tulenevat teadmist, et tõlgendada ja mõista sotsiaalset situatsiooni. Seega võib erinevate probleemsituatsioonide läbimängimine aidata lastel realselt vastuolusid paremini lahendada.

Laste sotsiaalsete vastuolude lahendamist võiks uurida ka edasised uurimused. Lisaks võimalikele erinevuste uurimisele näiteks poiste ja tüdrukute vahel võiks uurida, millised tegurid halvemaid vastuolude lahendamise oskusi põhjustavad. Seejuures oleksid eriti informatiivsed longituudsed uurimused, mille tulemustele tuginedes saaks tulemuslikumaid sotsiaalseid oskuseid õpetavaid programme luua.

TÄNUAVALDUSED

Soovin tänada oma juhendajat Pirko Tõugut kasulike nõuannete, meeldiva koostöö ning kogutud vaatlusandmete eest. Samuti olen tänulik tudengitele, kes käesolevas uurimuses kasutatud andmete kogumisse oma panuse on andnud.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Addington, J., Addington, D. (2000) Neurocognitive and Social Functioning in Schizophrenia: a 2.5 year Follow-up Study. *Schizophrenia Research*, 44 (1), 47-56.
- Akhtar, N., Bradley, E., J. (1991) Social Information Processing Deficits of Aggressive Children: Present Findings and Implications for Social Skills Training. *Clinical Psychology Review*, 11 (5), 621-644.
- Baumgartner, E., Strayer, F., F. (2008) Beyond Flight or Fight: Developmental Changes in Young Children's Coping with Peer Conflict. *Acta Ethologica*, 11 (1), 16-25.
- Bornstein, M., H., Hahn, C., S., Haynes, O., M. (2004) Specific and General Language Performance across Early Childhood: Stability and Gender Considerations. *First Language*, 24 (3), 267-304.
- Crandall, V., C., Crandall, V., J., Katkovsky, W. (1965) A Children's Social Desirability Questionnaire. *Journal of Consulting Psychology*, 29 (1), 27-36.
- Crick, N. R., Dodge, K. A. (1994) A Review and Reformulation of Social Information-Processing Mechanisms in Children's Social Adjustment. *Psychological Bulletin*, 115 (1), 74-101.
- Elias, M., J., Tobias, S., E. (1996) *Social Problem Solving: Interventions in School*. New York: The Guilford Press.
- Fagot, B., I. (1998) Social Problem Solving: Effect of Context and Parent Sex. *International Journal of Behavioral Development*, 22 (2), 389-401.
- Fujisawa, K., K., Kutsukake, N., Hasegawa, T. (2008) The Stabilizing Role of Aggressive Children in Affiliative Social Networks among Preschoolers. *Behaviour*, 145 (11), 1577-1600.
- Green, V., A., Cillessen, A., H., N., Rechis, R., Patterson, M., M., Hughes, J., M. (2008) Social Problem Solving and Strategy Use in Young Children. *Journal of Genetic Psychology*, 169 (1), 92-112.
- Guerra, N., G., Slaby, R., G. (1989) Evaluative Factors in Social Problem Solving by Aggressive Boys. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 17 (3), 277-289.
- Hanten, G., Wilde, E., A., Menefee, D., S., Li, X., Lane, S., Vasquez, C., Chu, Z., Ramos, M., A., Yallampalli, R., Swank, P., Chapman, S., B., Gamino, J., Hunter, J., V., Levin, H., S. (2008) Correlates of Social Problem Solving during the First Year after Traumatic Brain Injury in Children. *Neuropsychology*, 22 (3), 357-370.
- Horowitz, L., Jansson, L., Ljungberg, T., Hedenbro, M. (2005) Behavioural Patterns of

- Conflict Resolution Strategies in Preschool Boys with Language Impairment in Comparison with Boys with Typical Language Development. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 40 (4), 431-454.
- Hu, Z., Chan, R., C., McAlonan, G., M. (2010) Maturation of Social Attribution Skills in Typically Developing Children: an Investigation Using the Social Attribution Task. *Behavioral and Brain Functions*, 6 (1).
- Jaffee, W., B., D'Zurilla, T., J. (2003) Adolescent Problem Solving, Parent Problem Solving, and Externalising Behaviour in Adolescents. *Behaviour Therapy*, 34 (3), 295-311.
- Kaljumäe, K. (2010) Eesti laste kõne areng 16-30 kuu vanuste laste näitel. Avaldamata magistr töö. Tartu Ülikool, Tartu.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2001) Aggressive Behaviour and Social Problem-Solving Strategies: a Review of the Findings of a Seven-year follow-up from Childhood to Late Adolescence. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 11 (4), 236-250.
- Krasnor, L., R., Rubin, K., H. (1983) Preschool Social Problem Solving: Attempts and Outcomes in Naturalistic Interaction. *Child Development*, 54 (6), 1545-1558.
- Laursen, B., Finkelstein, B., D., Betts, N.m T. (2001) A Developmental Meta-Analysis of Peer Conflict Resolution. *Developmental Review*, 21 (4), 423-449.
- Lave, J. (1988) *Cognition in Practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Lave, J., Wenger, E. (1991) *Situated Learning*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Malik, S., Balda, S., Punia, S. (2006) Socio-Emotional Behaviour and Social Problem Solving Skills of 6 – 8 Years Old Children. *Journal of Social Sciences*, 12 (1), 55-58.
- Mayeux, L. Cillessen, A., H. (2003) Development of Social Problem Solving in Early Childhood: Stability, Change, and Associations with Social Competence. *Journal of Genetic Psychology*, 164 (2), 153-173.
- McMurran, M., Gary, C. (2009) Social Problem Solving, Anxiety, and Depression in Adult Male Prisoners. *Legal and Criminological Psychology*, 14 (1), 101-107.
- Morison, M., Moir, J., Kwansa, T. (2000) Interviewing Children for the Purposes of Research in Primary Care. *Primary Health Care Research and Development*, 1 (2), 113-130.
- Odom, S., L., Zercher, C., Li, S., Marquart, J., M., Sandall, S., Brown, W., H. (2006) Social Acceptance and Rejection of Preschool Children with Disabilities: a Mixed-method Analysis. *Journal of Educational Psychology*, 98 (4), 807-823.
- Pakaslahti, L. (2000) Children's and Adolescent's Aggressive Behaviour in Context: the Development and Application of Aggressive Problem-Solving Strategies. *Aggression*

and Violent Behaviour, 5 (5), 467-490.

- Pakaslahti, L., Karjalainen, A., Keltikangas-Järvinen, L. (2002) Relationship between Adolescent Prosocial Problem-Solving Strategies, Prosocial Behaviour, and Social Acceptance. *International Journal of Behavioral Development*, 26 (2), 137-144.
- Pakaslahti, L., Keltikangas-Järvinen, L. (1996) Social Acceptance and the Relationship between Aggressive Problem-Solving Strategies and Aggressive Behaviour in 14-year-old Adolescents. *European Journal of Personality*, 10 (4), 249-261.
- Persson, G., E., B. (2005) Developmental Perspectives on Prosocial and Aggressive Motives in Preschoolers' Peer Interactions. *International Journal of Behavioral Development*, 29 (1), 80-91.
- Rohner, R., P. (2005b) Teacher's Acceptance-Rejection/Control Questionnaire: Child Version Short Form (Child TARQ/Control). Rohner, R., P., Khaleque, A. (toim.). *Handbook for the Study of Parental Acceptance and Rejection*. Storrs, CT: Rohner Research.
- Rubin, K., H., Krasnor, L., R. (1983) Age and Gender Differences in Solutions to Hypothetical Social Problems. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 4 (3), 263-275.
- Rubin, K., H., Krasnor, L., R. (1992) Interpersonal Problem-Solving and Social Competence in Children. Hasselt, V., B., Hersen, M. (toim.). *Handbook of Social Development: a Lifespan Perspective*. New York: Plenum.
- Smith, P., K. (1997) Play Fighting and Real Fighting. Schmitt, A., Atzwanger, K., Grammer, K., Schäfer, K. (toim.) *New Aspects of Human Ethology*. New York: Plenum Press, 47-64.
- Smith, P., K., Hunter, T., Carvalho, A., M., A., Costabile, A. (1992) Children's Perceptions of Playfighting, Playchasing and Real Fighting: a Cross-National Interview Study. *Social Development*, 1 (3), 211-229.
- Schäfer, M., Smith, P., K. (1996) Teacher's Perceptions of Play Fighting and Real Fighting in Primary School. *Educational Research*, 38 (2), 173-181.
- Takahashi, F., Koseki, S., Shimada, H. (2009) Developmental Trends in Children's Aggression and Social Problem Solving. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30 (3), 265-272.
- Thornberg, R. (2006) The Situated Nature of Preschool Children's Conflict Strategies. *Educational Psychology*, 26 (1), 109-126.
- Tulviste, T., Ahtonen, M. (2007) Child-Rearing Values of Estonian and Finnish Mothers and

- Fathers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38 (2), 137-155.
- Urm, A. (2010) Eesti laste sõnavara areng ja sellega seotud tegurid. Avaldamata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Tartu.
- Walker, S., Irving, K., A., Berthelsen, D., C. (2002) Gender Influences on Preschool Children's Social Problem-Solving Strategies. *Journal of Genetic Psychology*, 163 (2), 197-210.
- Wasik, B., H., Wasik, J., L., Frank, R. (1993) Sociometric Characteristics of Kindergarten Children at Risk for School Failure. *Journal of School Psychology*, 31 (2), 241-257.
- Westlund, K., Horowitz, L., Jansson, L., Ljunberg, T. (2008) Age Effects and Gender Differences on Post-Conflict Reconciliation in Preschool Children. *Behaviour*, 145 (11), 1525-1556.